

1. השוואה בין שתי יצירות המייצגות התייחסות שונה לדמות האדם
האיש עם הטורבן האדום (1433) יאן ואן-אייק (1395-1441)

הגיטריסט הזקן (1903) פאבלו פיקאסו (1887-1973)

שתי היצירות מתארות דמויות אנושיות. התמונה של ואן אייק היא תמונת דיוקן, בעוד זו של פיקאסו מספקת מידע קונטקסטואלי נוסף על הדמות המיוצגת בה בהיותה מנגנת. על פי משה ברש, אמנות הרנסנס באופן פרדוקסלי (להומניזם) ובניגוד לאמנות ימי הביניים לא העמידה את האדם במרכז. על סדר היום של האנושות המערבית בתקופת הרנסנס עמדו עניינים אחרים וחדשים ואמני הרנסנס השקיעו מחשבה בפרספקטיבה שהפכה ליסוד העיקרי של האמנות, ובתיאור סצינות מרובות פרטים על פני דמותו של האדם כשלעצמה. עם זאת, הפרספקטיבה העשירה לטענתו של ברש את האמנות ואת הראייה של דמותו של האדם.

על פי ברש, הקפידו אמני הרנסנס להעביר את ההבעה של הדמויות האנושיות אותן תיארו ואת יופיין (ברש, 1999, 67-69). תמונתו של ואן-אייק אכן מראה מאפיינים אלה בטיפול הקפדני בפניה של הדמות, בטורבן ובמעיל השחור אותו לובש האיש. לגבי הגישה לדמותו של האדם באמנות המודרנית, סבור ברש כי המגמה לשבור את הפיגורטיביות ואת התמטיקה של העידן הקודם, הושגה דווקא בעזרת תמטיקה של תיאור דמותו של האדם. אכן, ציורו של פיקאסו שיש בו עיוותים ואקספרסיוניזם של תחושות קשות עושה בדיוק כך.

ניתן לומר שבשתי היצירות, ניכר על-אף השוני הסגנוני מאמץ של האמנים למסור במדוייק את ההבעה של שני האנשים. הוקדש מאמץ לתיאור הדקויות שבתווי הפנים, והפכים הקטנים היוצרים את ההבעה. שתי היצירות גם מתארות באופן מציאותי דמויות אנושיות, ואף פיקאסו ששבר את הדמות האנושית בתקופה הקוביסטית שלו למשל, שומר כאן על נאמנות לדמות האדם ולא מנפץ אותה. פועל יוצא מהנאמנות לטבעי לכאורה הוא שמירה על פרופורציות. אבל, אצל ואן-אייק, גם אם הפרופורציות של הפנים האנושיות נאמנות למציאות הרי שהטורבן האדום חורג מפרופורציה והוא הרבה יותר גדול ודומיננטי מפניו של האיש החובש אותו המציאות מתוך בגד שחור מנוגד הן לפנים והן לטורבן. הטורבן נותן תחושה שהוא יותר חי מן הפנים מעליהן הוא נמצא. בגלל גדלו ובגלל צבעו הפך הטורבן למרכז התמונה וכך מוסטת תשומת הלב מהאיש לטורבן שהוא המאפיין העיקרי שלו, לפני שמתעמקים בתווי הפנים. הצבע האדום משמש ביחד עם הנפח של הטורבן והטיפול בקפלי הבד ליצירת מניפולציה ההופכת את הטפל לעיקר.

אצל פיקאסו, הציור צבוע בגווני כחול (נוצר ב-"תקופה הכחולה" של הצייר) למעט הגיטרה החומה. גם כאן, ההבדל בצבע מסיט את תשומת הלב מהדמות האנושית לעצם דומם החורג בצבעוניותו מהתמונה הכללית. אלא שאצל ואן אייק, הפנים האנושיות תוארו באופן טבעי, בנאמנות למציאות, ואילו פיקאסו צובע את האיש בכחול שהוא מעין דימוי סוריאליסטי של הדמות האנושית, על כל המשתמע מן הצבע הכחול: עצב, דכאון וייאוש, ממש כמו הדמות ששמשה השראה לציור- קבצן שמנגן ברחובות למחייתו. בנוסף, תנוחתו של המנגן אינה טבעית, יש בה עיוות. גופו נוטה קדימה בחדות בעוד רגליו משוכלות. זו תנוחה מעיקה ולא נוחה, כמעט עיניו. עוד עיוות הוא רזונו הקיצוני של המנגן, לעומת הפנים המרופדות של הדיוקן של ואן-אייק. פיקאסו מדגיש על ידי הצבעוניות ועל ידי ההבעה והווייה של הדמות את הסבל, הבדידות והייאוש של האדם בעידן המודרני בעוד ואן אייק מראה את היופי בפנים האנושיות שכל שריר וכל צל מצוייר בהן בתשומת לב רבה ומקבל דגש הבעתי.

ניתן לומר ששני האמנים, יש איש וסגנונו, מספקים לצופה פרשנות של הדמויות אותן ציירו ושל מציאות חייהן. ואן-אייק, באמצעות הטורבן נותן קונטקסט לפנים האנושיות על ידי שימוש בנפח, בפרופורציות ובצבע האדום בעוד פניה של הדמות אמנם מצויירות במדוייק אך הן קפואות בהבעתן. ההבעה של האיש בטורבן האדום היא של ריכוז עמוק בעודו מביט אל הצופה. נוצרת הרגשה של איש סמכותי. בתמונה זו הכשיר ואן אייק את הדרך לציור הדמויות הבארוקי ובמיוחד לזה של רמברנדט, בדיוק של הקו, הנפח, הצבעוניות וההבעה.

אצל פיקאסו, על ידי העיוותים בתנוחה, רזונו של הקבצן והצבעוניות הכחולה עם הגיטרה החורגת ממנה שיוצרת ניגוד נמסר המסר הקיומי של האדם בעידן בו אנשים מנגנים למחייתם ברחוב גם אם הם זקנים ורעבים והעולם אדיש לכך. היצירה השייכת לסגנון האקספרסיוניסטי הושפעה כנראה גם מאירועים אישיים שעבר הצייר והיא מבטאת תחושות אישיות קשות שמצאו ביטוי בדמות לכאורה חסרת חשיבות של קבצן זקן המנגן